

NÅGRA ANTECKNINGAR FRÅN DEN HAMMARSKJÖLDSKA MINISTÄRENS TID

Av f. d. landshövdingen S. LINNÉR

I.

Ministärens ursprungliga uppgifter. Bakgrunden till den Hammarskjöldska ministärens tillkomst var en meningsbrytning mellan konung Gustav V och statsminister Karl Staaff angående den svenska försvarsfrågans lösning. Skiljaktigheterna hade kommit till uttryck genom Staaffs Karlskronatal den 21 december 1913 och konungens borggårdstal den 6 februari 1914. Det senare föranledde efter misslyckade förhandlingar den Staaffska ministärens avgång och därmed var krisen akut.

Då den Hammarskjöldska ministären utnämndes den 17 februari 1914, stod den inför två huvuduppgifter: att avveckla den konstitutionella konflikten och att åstadkomma en snabb lösning av försvarsfrågan. Ministärens förhoppning var att kunna lyfta försvarsfrågan över de gamla partistriderna, men en nödvändig förutsättning härför var upplösning av andra kammaren och nya val. Efter en intensiv valstrid, där ministärens ståndpunkt med lysande klarhet angavs i ett tal av statsministern i Blasieholmskyrkan, blev resultatet att andra kammaren kom att bestå av 86 försvarsvänner, 73 socialdemokrater och 71 liberala. Sedan försvarspropositionerna avlämnats vid den andra riksdagens början, tillsattes ett särskilt utskott för deras behandling med Staaff såsom ordförande och första kammarens högerpartis ledare Ernst Trygger såsom v. ordförande. Det förspordes snart att utskottsarbetet inrik-

---

För att rättvist bedöma politiska handlingar bör man om möjligt utgå ifrån de förutsättningar som föreligga för de handlande personerna. Men det är icke lätt att endast med ledning av dokument konstruera fram förutsättningar som kanske äro helt andra än på skildrarens tid. Författaren till denna lilla uppsats har sökt att återge verkligheten sådan den tedde sig för gemene man inom den Hammarskjöldska ministären just vid tidpunkten för de olika övervägandena och besluten. Såsom dokumentariska källor har jag haft att tillgå allmänt tillgängligt tryck, handlingar som efter justitierådet Steno Stenbergs frånfälle överlämnats till mig, och egna anteckningar.

tades på vidlyftiga tekniska utredningar. Mordet i Sarajevo den 28 juni åstadkom visserligen oro, men inom riksdagsvänstern håkade man i det längsta fast sig vid hoppet om en fredlig avveckling. Någon uppgörelse i försvarsfrågan var ännu icke i sikte. Då krigsförklaringarna kommo, utfärdade den svenska regeringen neutralitetsförklaringar. Efter den första av dessa mottog statsministern från det socialdemokratiska partiets ledare Hjalmar Branting, som motionerat om nedsättning av de värnpliktigas övningstid till 6 månader, ett telegram (Kisa-telegrammet), däri han förklarade att han och hans parti skulle stödja regeringens neutralitetspolitik. Därefter påskyndades särskilda utskottets arbete. En uppgörelse mellan statsministern och Staaft kom till stånd, i allt väsentligt med godkännande av propositionerna. Riksdagen fattade sitt beslut den 12 september 1914 och den nya värnpliktslagen utfärdades omedelbart därefter.

Med denna parlamentariska uppgörelse kunde ministärens båda uppgifter anses lösta. Den ingav därför sin avskedsansökan men kvarstannade på konungens anmodan. Såvitt bekant diskuterades knappast något annat alternativ. Ministären hade således förvärvat en inrikespolitiskt stark ställning. Uppgifterna i övrigt voro desto svårare.

Neutralitetspolitik. Vad ett världskrig skulle komma att innebära visste ingen. Det var nog endast små grupper och knappast någon person i ledande ställning, som vid krigsutbrottet på allvar vågade förorda landets deltagande i kriget. Det kan ha ett visst intresse att dåvarande chefen för generalstaben Gillis Bildt icke tillhörde dessa.

Vad ministärens ledamöter beträffar erinrar jag mig ett samtal mellan statsministern och författaren under någon av de första dagarna efter neutralitetsförklaringen.

Statsministern kom in i kanslihusets gamla anspråkslösa sessionsrum och ställde den lite smått ironiska frågan till mig: »Det är kanske alldeles felaktigt att vi bestämt oss för neutralitet? Det kanske vore riktigare att gå med i kriget mot Ryssland.» Jag svarade: »Det tror jag inte. Kriget blir nog så hårt att ett folk icke kan gå med, om det ej riktigt känner att det gäller dess existens.» Statsministern: »Alldeles sant, men sedan tillkommer en sak. Detta gamla soldatfolk är efter 100 års fred så fredligt inställt, att det icke går i krig, om det inte angripes.»

Denna tankegång var säkerligen rätt typisk för ministärens medlemmar.

Beträffandet förhållandet till Tyskland är det säkerligen riktigt, såsom det sagts, att Hammarskjöld stod främmande för den »utpräglad känslomässiga tyskvänligheten». Detsamma gällde också om Wallenberg. Såvitt jag uppfattade saken rätt hade Hammarskjöld från handelstraktatsförhandlingarna med tyskarna och från arbetet vid fredskonferenserna förvärvat en rik erfarenhet av hur svårt det var att samarbeta med tyskarna på självständig bas till följd av deras fallenhet för översitteri och brist på smidighet. För risken av ett övermäktigt tyskt ekonomiskt inflytande hade han klar blick. Däremot föreställer jag mig, att han i det dåvarande läget ansåg den enda militära fara som hotade vårt land komma från Ryssland, och tillika såg han Tyskland såsom västerlandets barriär mot öster. I dag kanske det kan erkännas, att denna uppfattning hade skäl för sig. Någon övertro på tyskarnas seger hyste Hammarskjöld icke. Tvärtom uttalade han sig skeptiskt om deras utsikter redan under Marneslaget. Sannolikt trodde han mest på en utmattningsfred där alla voro besegrade.

Det är naturligtvis ett grundligt misstag då det sagts, att Hammarskjöld skulle ha hyst misstro och ovilja mot engelsmännen. Snarare torde han haft mycket stor respekt för deras politiska skicklighet och deras speciella förmåga att hålla allting gående genom oklara besked. Man skulle kunna göra det tankeexperimentet att Hammarskjöld 1906 placerats i London i stället för Köpenhamn och fått tillfälle att på nära håll göra bekantskap med de ledande personerna i världsriket och se det stora spelet under ententens tillkomst. Det skulle säkerligen i hög grad ha underlättat hans bedömande av åtskilliga frågor i förhållandet mellan Sverige och England under kriget.

Det var för övrigt åtminstone författarens intryck att även de entente-vänliga kretsarna knappast kunde tänka sig att svenska folket skulle gå i krig på tsar-Rysslands sida. I vad mån denna inställning ändrades under påverkan av den skickliga entente-propagandan och efter tsarväldets fall, är svårt att avgöra. Därvid får man komma ihåg, att en icke obetydlig del av den svenska arbetarklassen 1918 visade sympatier för de röda i Finland trots att dessa hade stöd av ryska soldater.

Detta angående de personliga utgångspunkterna.

Men även några sakförhållanden böra understrykas.

Då danskarna strax efter krigsutbrottet spärrade Bälten och sin sida av Öresund och den tyska högsjöflottan tills vidare hölls i reserv, kom Östersjön att behärras av tyskarna och Atlanten av

engelsmännen. För den svenska exporten var trafiken både på Östersjön och västerut, för den svenska importen var framför allt oversea-trafiken nödvändig. I vad mån de krigförande skulle lägga hinder i vägen för den neutrala sjöfarten, kunde icke från början förutses. För de ledande engelska statsmännen torde det först så småningom ha blivit klart, hur kraftigt avspärrningsvapnet verkade och att detta kunde användas utan risk för allvarliga konflikter med Förenta Staterna. Den engelska »blockaden» skärptes därför undan för undan. Den svenska regeringen sökte i den mån det var möjligt hålla fast vid vissa folkrättsliga regler. Hur långt dessa skulle bära, kunde ingen veta på förhand. Så mycket var dock klart på grund av Sveriges geografiska läge, att en regering utan någon principiell hållning skulle komma att pressas till eftergifter än för den ena än för den andra parten, vilket skulle kunna leda till oberäknliga och riskfyllda situationer.

Då regeringen intagit ståndpunkten av en opartisk neutralitet i kriget, måste åtgärder omedelbart vidtagas för att skydda neutraliteten mot angrepp. Därvid måste man tänka sig möjligheten av ett preventivt angrepp på en eller flera punkter från rysk sida. Även den eventualiteten att inloppen till Östersjön skulle forceras av den engelska flottan och krav sedan framställas mot Sverige på en flottbas måste tagas i betraktande. Några rapporter om åtgärder i sådan riktning med undantag av amiral von Essens flott-démarche förelågo icke såvitt jag har mig bekant, men såsom säkerhetsåtgärder mobiliserades fästningarna, flottan och Gotland samt anordnades bevakning på ett stort antal punkter. När man jämför dessa försiktighetsmått med vad som på många håll försumrades under sista världskriget, torde en objektiv bedömare knappast kunna säga att åtgärderna voro obefogade. Ej heller torde de ha uppfattats så av den svenska allmänheten. Samtidigt med beredskapsåtgärderna hade regeringen att föra ut den nya härordningen i tillämpning. Det visade sig dessvärre snart att befälstillgången icke räckte till för de dubbla uppgifterna, och då måste skyddsåtgärderna gå i första rummet.

Från Tyskland väntade man ej något angrepp, men den tyska besvikelsen över Sveriges neutralitet var märkbar, måhända därför att den svenske ministern i Berlin greve Arvid Taube låtit sin egen uppfattning att Sverige borde gå med på tyska sidan alltför tydligt komma till synes. Besvikelsen torde ha framkallat en viss benägenhet att vålla Sverige svårigheter. Olyckligtvis saknade den tyske ministern v. Reichenau alldeles förmågan att förstå den

svenska ståndpunkten och likaså att komma i ett något så när gott förhållande till den svenske utrikesministern. Möjligen betraktade Reichenau den svenska neutralitetsförklaringen som ett personligt misslyckande. Det är knappast troligt att hans redogörelser för samtalen med Wallenberg kunna anses såsom säkra källor. Mäntyluoto-katastrofen i december 1914, då utan föregående varning tre svenska fartyg sprängdes av tyska minor med förlust av ett flertal sjömän och passagerare, aviserades av Reichenau för utrikesministern på en så sen tidpunkt att olyckan icke kunde förebyggas. Hänsynslösheten väckte en verklig förbittring både inom ministären och hos den svenska allmänheten.

I fråga om den civila beredskapen funnos efter den hundraåriga freden inga förberedelser. En mängd författningar och nya organ måste skapas, och det var kanske icke så underligt att en del av dessa blevo mindre lyckade improvisationer. Bland de centrala organen må följande nämnas: statens livsmedelskommission (i slutet av år 1916 utbytt mot folkhushållningskommissionen), statens industrikommission, statens arbetslöshetskommission och statens krigsförsäkringskommission.

Handelspolitik och folkrätt. För den svenska folkhushållningen med dess behov av import och export var det en livsfråga att handelsvägarna över havet icke skulle avbrytas av de krigförande. För ministärens främste man, som under årtal deltagit i det folkrättsliga uppbyggande arbetet, var det naturligt att söka stöd för de svenska intressena i folkrätten, och för den generation som då levde framstod det icke såsom utsiktslöst att folkrättsliga regler skulle kunna vinna tillämpning under världskriget. Framför allt för de små staterna, men djupare sett för alla civiliserade nationer föreföll det som en vinst, om så skulle kunna ske. På grund av de krigförandes olika maktställning till sjöss var det från början ganska klart, att avgörandet framför allt skulle komma att bero på den ståndpunkt Storbritanniens ledning komme att intaga.

Den engelska regeringen hade i augusti satt Londondeklarationen i kraft med vissa ändringar. Man vaknade emellertid efter hand till insikt om blockadens betydelse, och därtill bidrog den kolossala import, som under de första krigsmånaderna gick från Förenta Staterna till Tyskland, via neutrala länder, samtidigt som det visade sig att ett militärt nedkämpande av centralmakterna skulle bli oerhört blodigt och långsamt. Ju större betydelse som från engelsk sida lades på utsvältningen av Tyskland, ju mera hänsynslöst ställde man fordringar på de neutrala. Den engelske

ministern i Stockholm Sir Esme Howard uttrycker detta då han säger, att blockadpolitiken var »i stort sett grundad på ett system, varigenom de neutrala regeringarna blevo delaktiga i blockaden, såtillvida som de på begäran av de allierade regeringarna uppehöll sina exportförbud, vilka från början föreskrivits endast i syfte att säkerställa det egna landets förråd, eller utvidgade dem eller gjorde tillägg till dem». Innebörden är otvivelaktigt att de icke krigförande skulle tvingas att taga del i utmattningskampen. Därmed skulle ju i realiteten neutraliteten uppgivas.

Syftet genomfördes så småningom efter i huvudsak tre linjer:

1) att ransonera importen till det neutrala landet av mer och mer utvidgade kategorier av varor;

2) att tillämpa de traktatmässiga begreppen fortsatt resa och kontraband alltmer vidsträckt;

3) att införa produktklausul, dvs. förbud mot export av varor som tillverkades i det neutrala landet med användning av importerat gods, sedermera utsträckt till »liknande varor».

Om dessa linjer kunde genomföras skulle avstängningen vara så gott som fullständig. Och på dessa punkter fördes i huvudsak striden under de följande åren mellan den svenska neutralitetspolitiken och den engelska blockadpolitiken.

De medel, som därvid stodo den svenska regeringen till buds, voro i första rummet en från början förefintlig, men så småningom alltmer försvagad respekt för de gamla folkrättsreglerna. Ett annat medel som ökade i betydelse var det påtagliga ryska intresset dels att undvika varje utmaning mot Sverige, som kunde framkalla fredsavbrott från dess sida, och dels att förmå Sverige att medgiva transitering av en mängd varor över de svenska järnvägarna till Finland. Därjämte användes självfallet de svenska exportvarorna såsom kompensation för import av engelska varor.

Tyskarna gjorde naturligtvis vad de kunde för att avstänga England från export av allehanda svenska varor, men på grund av maktförhållandena och det geografiska läget kunde svårigheterna från den sidan icke bli av samma storleksordning som från den brittiska. I november 1914 förklarade tyskarna sågade trävaror för villkorligt kontraband, men i mars 1915, före vårskeppningens början från Norrlandshamnarna, lyckades den svenska utrikesledningen avsluta det s. k. Holz-abkommen, enligt vilket svenska trävaror utom pitprops skulle få passera om de vore försedda med intyg av svensk tullmyndighet. Det oaktat förklarade tyskarna i april att alla fartyg skulle införas till Swinemünde för kontroll

varigenom våra dröjsmål förorsakades. Vid ett besök av statsministern i Berlin i juni 1915 avtalades om en betydelsefull lättnad i dessa bestämmelser.

Det var meningen att statsministern skulle via Holland resa över till England för principiella överläggningar med därvarande blockadmyndigheter. Tyvärr hemkallades han av inrikespolitiska skäl och den engelska resan kom aldrig till stånd, vilket sannolikt alstrade en viss misstänksamhet i England.

Engelsmännen hade redan på hösten 1914 börjat införa neutrala fartyg till engelsk hamn för visitering. Därjämte hade kontrabandsbegreppet i hög grad utvidgats. De engelska blockadmyndigheterna började under 1915 också avkräva lastmottagarna försäkran, att icke export till Tyskland skulle äga rum. Inom Sverige anordnades en kontroll genom vissa konsulattjänstemän, varvid särskilt en tjänsteman i Göteborg, Owen Philpots (om vilken Sir Esme Howard säger att han hade en medfödd oförsiktighet), väckte uppmärksamhet genom sitt spionage. För att undvika dröjsmål och få lättnader för sin import ställde sig en mängd svenska affärsmän till förfogande, avgåvo förbindelser, företedde sina handelsböcker, angåvo konkurrenter och hjälpte engelsmännen med tillkomsten av ett alldeles okontrollerat system av svarta listor, som i många fall blev avgörande för vederbörandes möjlighet att importera västerifrån. Handelspolitiskt lika skadligt var att de avgivna försäkringarna ofta brötos, då en försäljning till Tyskland ställde stora vinster i utsikt. De svenska exportförbuden överträdde och den ansträngda tullpersonalen räckte inte till för kontrollen.

Förhandlingar med England 1915. Med denna bakgrund utom och inom riket syntes det den svenska regeringen angeläget att träffa en allmän handelspolitisk överenskommelse med England. Förhandlingarna, som fördes på Saltsjöbaden, började den 2 juli 1915 och fortgingo in i augusti månad. Den formella avslutningen skedde den 29 oktober 1915.

Såvitt jag har mig bekant ansåg den svenska regeringen sig ha ett gott bytesmedel i transitotrafiken på Ryssland, om vilken notoriskt både ryssarna och fransmännen voro synnerligen angelägna. Beträffande ransonering av importvaror efter svenskt behov hade regeringen under våren 1915 medgivit att den svenska bomullsspinneriföreningen fick träffa överenskommelse, att viss månatlig kvantitet skulle importeras utan hinder av de engelska blockadmyndigheterna. I fråga om import från de allierade län-

derna själva ansåg man icke någon anmärkning kunna göras mot att dessa sålde så mycket eller så litet de själva ville. En allmän ransonering av oversea-gods ansåg regeringen däremot strida mot principerna för de neutralas rätt till fri handel sinsemellan, vilken man ännu sökte uppehålla, och detsamma gällde om produkt-klausul för oversea-gods.

Ett par icke oväsentliga praktiska skäl talade i samma riktning. Den svenska industrien var med ett par undantag (kvarnföreningen och bomullsspinneriföreningen) icke organiserad i stora sammanslutningar, som skulle ha kunnat omhänderha och distribuera importerade råvaror. En ransonering skulle därför förut-sätta antingen att staten toge importen omhand eller att en eller flera privata sammanslutningar bildades för ändamålet. Det förra synes vara en så starkt ingripande åtgärd att man om möjligt ville undvika den, och denna mening torde helt ha delats av industrimännen. Det senare alternativet hade börjat praktiseras i Norge under ledning av därvarande engelske ministern Findlay, enligt uppgift med ett inflytande på det norska näringslivet, som föreföll den svenska regeringen mycket litet tilltalande. Därtill kom att man redan nu inom vissa grenar av den svenska industrien börjat omläggningar av produktionen på grund av bortfall av en del varor som förut importerats från utlandet. Att beräkna den dåmera behövligen importen på grund av siffror från förkrigsår såsom basår skulle därför bli missvisande.

En annan svårighet var att under själva förhandlingarna svenska affärsmän bakom ryggen på delegerade och regeringen erbjödo sig att skriva under utfästelser till engelska legationen, som allt för lätt kunde bli prejudicierande.

För den som icke i detalj kunde följa förhandlingarna utan endast då och då erhöll meddelanden föreföll det, som om avståndet mellan förhandlingsdelegerade till en början varit åtminstone formellt ganska stort, men som om parterna under augusti månad kommit varandra så nära, att en kompromiss var inom räckhåll. Såvitt jag vet, var det huvudsakligen några få punkter, där de svenska intressena krävde förbättring av de engelska delegerades förslag, nämligen att vissa kvantiteter, framför allt av kol, skulle fastställas, att begränsning av kvarhållandet i engelsk hamn skulle utfästas och att engelsmännen skulle frånträda sin fordran att kvarhålla varor, om vars fientliga destination de hade »bevis», trots att mottagaren var försedd med handelskommissionens intyg. Den sistnämnda punkten rullade i själva verket upp hela frågan

om handelsspionage, svarta listor och dröjsmål i visiteringshamn, varöver de svenska industrimännen klagat så mycket. Om dessa mina intryck äro riktiga, var förhandlingsläget i verkligheten bättre än som framgår av själva dokumenten.

Förhållandena utvecklade sig dessvärre på ett helt annat sätt. Dröjsmålet räckte till den 7 oktober, och då avlämnade den engelske ministern ett helt nytt förslag, som förklarades vara engelsmännens sista bud. Den svenska regeringen underlät dock icke att söka fullfölja förhandlingarna. Tvärtom pågingo under cirka två veckor muntliga och skriftliga diskussioner mellan engelska ministern och utrikesministern i syfte från den senare att åstadkomma ett positivt resultat. Då Sir Esme förklarat det vara omöjligt för de engelska delegerade att förhandla angående principfrågor i det engelska förslaget samt Wallenberg begärt upplysning, vilka frågor som skulle betraktas som principfrågor och i följd därav vara undandragna från ytterligare diskussion, fick han endast till svar, att engelska regeringens principer vore att tillförsäkra Sverige vad som fordrades för dess eget behov, men förebygga vidarebefordran av några förnödenheter till fienden, samt att engelska regeringen ansåge sig berättigad att vänta att svenska regeringen i gengäld skulle tillåta transitering av varor, inköpta av England eller dess allierade, med undantag av krigsmateriel. Efter detta gjorde Wallenberg ännu ett försök att erhålla ett konkret svar, men hänvisades blott till att framställa invändningar mot olika principiella föreskrifter i det engelska förslaget.

Till sist drog den svenska regeringen den slutsatsen, att inga utsikter funnes för fortsatta reella förhandlingar. Om förhandlingarna måste avbrytas, borde detta likväl göras i former, som tydde på ett gott förhållande mellan regeringarna. Så skedde också.

För Sir Esme Howard torde det slutliga engelska förslaget ha inneburit en kännbar desavouering. Det är väl detta som är anledningen till att Sir Esme, vilken ända till ajourneringen i augusti livligt deltagit i förhandlingarna, i sina memoarer uttalat att han aldrig trodde på utsikterna för en överenskommelse.

De svensk-engelska avtalsförhandlingarnas misslyckande inverdade till synes till en tid icke på den svenska utrikeshandeln. Import och export fortgingo ungefär som förut och transiteringstillstånd beviljades i betydande omfattning efter prövning i de särskilda fallen. Kolimporten från England gick visserligen ned avsevärt men man antog att detta berodde på att allt flera arbetare

ryckte in i krigstjänst. Minskningen uppvägdes för övrigt till fullo av den tyska kolleveransens ökning.

Från sommaren 1915 är också att anteckna den hastigt uppflammande *aktivismen* med förespråkare inom alla de politiska partierna. Den kyligt kritiska hållning, som den Hammarskjöldska ministären intog, bidrog säkerligen till att dämpa rörelsens utbredning och torde från ententevännernas sida ha betraktats som en garanti.

Krigshandelslagen. Allvarliga bekymmer förorsakades däremot av den osunda utvecklingen inom det svenska affärslivet. Det föreföll, som om allmänheten i skydd av den förda neutralitetspolitiken ansåg faran över för Sveriges del. De blodiga angreppshandlingarna på bägge fronterna betraktades av många som spännande nyheter på långt avstånd. Invalidtransporterna uppmärksammades av ett relativt fåtal. Desto fler spekulerade på möjligheten att snabbt och lätt göra stora förtjänster. För detta ändamål var det en användbar metod att söka erhålla import västerifrån genom att avgiva garantiförbindelse till engelsk legation eller konsulat, att ställa sina handelsböcker och korrespondens till förfogande för undersökning, att rapportera konkurrenser och över huvud hjälpa till med handelsspionage. Att utfästelserna alltemellanåt brötos ökade misstron till den svenska handelspolitiken. Det torde t. o. m. ha förekommit att ägare av skeppslaster lämnade krigförande makt underrättelse om fartygs position för att fartyget skulle kapas och lasten säljas för högt pris. Sir Esme berättar också att svenska agenter i samverkan med ryska mottagare sände varor som mottagits för transitering till Ryssland, i stället till Tyskland.

För att dels skapa förbindelser, som kunde förväntas av engelsmännen anses innebära tillräcklig garanti, dels komma åt brytandet av utfästelser och dels drabba själva handlingsspionaget, lät regeringen utarbeta ett förslag till krigshandelslag, som framlades för 1916 års riksdag och med blott obetydliga ändringar godkändes. Lagen skilde på sådana utfästelser, som svensk behörig myndighet ansåg sig kunna godkänna och sådana som underkändes av myndigheten eller alls icke företeddes för godkännande. Brytande av de godkända utfästelserna belades med straff. De icke godkända förklarades ogiltiga. Mot handelsspionage stadgades straff.

Verkan av lagen blev, att från såväl engelsk som tysk sida fordrades utfästelser, som voro godkända av den svenska behöriga myndigheten, statens handelskommission, men från engelsk sida fordrades därjämte beträffande oversea-gods produktklausul.

Denna tvistefråga kvarstod således alltjämt olöst. Beträffande handelsspionaget torde verkan ha blivit att kontrollförbindelserna måste försvinna — eljest godkändes ju icke förbindelserna —, och att inspektionerna på affärskontoren upphörde, men det var nog ovisst, om ej spionaget tog andra, mera svåråtkomliga former. Den svenska polisen var på den tiden varken utrustad med tvångsmedel eller tillräcklig personal för övervakning.

Det allmänna syftet att åstadkomma lättnad i den svenska importen västerifrån utan att uppge viktiga folkrättsliga synpunkter visade sig så småningom icke kunna vinnas genom denna lagstiftning.

Kogrundsranan. Under sommaren 1916 inträffade en episod som inom Sverige väckte ganska stort uppseende men eljest knappast hade större betydelse, nämligen mineringen av Kogrundsranan. Omedelbart efter krigsutbrottet hade såsom förut berörts danskarna på tyskarnas begäran spärrat de båda Bälten och i Öresund inloppet till Köpenhamn. Minspärrens kompletterades genom tyska minfält. Till Sverige riktades från tysk sida begäran om minering av Flintränsranan innanför den svenska tremilsgränsen. Den tyska framställningen avslogs under åberopande framför allt av Sveriges neutralitet. Sedan förbättrades (under 1915) den inre farleden på svenskt vatten, Kogrundsranan. Denna användes i stor utsträckning för trafiken från och till Östersjön.

Under sommaren 1916 började angreppen på den kommersiella Östersjötrafiken efter de svenska kusterna att intensifieras. Enligt ingångna underrättelser skulle detta från ryska sidan bero på att ett antal engelska ubåtar kommit in genom Öresund och fått en bas på baltiska kusten. Båda sidorna tävlade nu om att kränka svenskt territorialvatten. Svenska protester lämnades obesvarade och då svenska regeringen anordnat konvojer, var det flera gånger mycket nära att det kommit till skottväxling mellan de svenska bevakningsfartygen och angripande krigsfartyg än tyskt, än ryskt (engelskt). För den svenska marinen, som i regel ej kunde disponera annat än torpedbåtar för konvojerna, var denna risk allvarlig nog då torpedbåtarnas artilleribeväpning som bekant var mycket svag. Det var därför allt för sannolikt att de svenska konvojfartygen skulle gått under i händelse av strid. De politiska följderna av en sådan neutralitetskränkning kunde icke beräknas. För den svenska exporten och importen till Östersjöhamnarna kunde kapningarna på svenskt territorialvatten bli ytterligt försvårande, i synnerhet som de svenska järnvägarna voro alldeles för överan-

strängda för att kunna befordra det massgods, varom här var fråga. Därtill kom en annan omständighet: tyskarna hotade sommaren 1916 att uppsäga det s. k. Holz-abkommen av mars 1915, vilket för vår trävaruindustri visat sig vara synnerligen värdefullt.

Inför dessa svårigheter ansåg regeringen, det vara ett svenskt militärt och ekonomiskt intresse att spärra Kogrundsrännan med minering. Beslutet därom fattades den 14 juli 1916. Den 19 i samma månad utfärdades en kungörelse, varigenom u-båtar förbjödos att inkomma på svenskt territorialvatten vid äventyr att angripas med vapenmakt.

Det har påståtts att den svenska regeringen i stället för mineringen skulle tillämpat Haag-konventionen av 1907. Man kan utgå från att dess bestämmelser voro mycket väl bekanta åtminstone för statsministern. Det är också sannolikt att en patrullering av själva Kogrundsrännan, om effektivt eller icke, skulle kunnat anordnas av den svenska marinen. Men frågan var huruvida de svenska sjöstridskrafterna räckte till för att skydda den trafik som framgick i svenskt territorialvatten efter Östersjökusten mot de intensifierade angrepp som utvecklats sedan ubåtskriget börjat i Östersjön. Denna fråga kunde icke efter svenska regeringens mening lösas tillfredsställande annat än genom minering, som också visade sig verksam.

Det var väntat att entente-makterna skulle protestera mot spärrningsåtgärden. Deras protester avgåvos samfällt med en dramatisk utspelning, som det roade utrikesministern att skildra, men eljest tillhörde nog icke denna åtgärd de allvarligaste tvistepunkterna. Att 1862 års traktat skulle kunna berättiga krigförande makt att för sina krigsfartyg använda svenskt territorialvatten torde väl knappast ha fallit någon in. Den ändring i de svenska farledsbestämmelserna som åtgärden innebar var helt framkallad av de krigförandes skärpning av förhållandet till det neutrala Sverige. Det är också av intresse att Sir Esmes memoarer, som ganska utförligt behandla åtskilliga förhållanden under både 1915 och 1916, icke ens omnämna Kogrundsrännan. Inom ministären hade man snarast det intrycket att den ogynnsammaste verkan av åtgärden var det häftiga angrepp, som Branting riktade mot statsministern och som för den utländska såväl som den svenska publiken tydde på att borgfreden var slut. Det kan erinras om, att efter den Edén-Brantingska ministärens tillkomst spärrningen behölls oförändrad ända till fientligheternas upphörande.

(Forts. i nästa nummer.)